seken, sokkal kevésbé hatott képzőművészetünkre, mint például költészetünkre. Szabó Iván mint szobrász a népművészetben való megújulás járatlan vagy ritkán járt útjait töri. Ez művészi munkásságának, pedagógiai buzgalmának nagy érdeme, művészettörténeti jelentősége.

Mai tárlata alkalmával hadd köszöntsem választott szülőföldjén a művészt. Annál is inkább, mert sokkal tartozik neki e város. Törlesszünk adósságunkból szeretettel, hiszen — mint Juhász Ferenc írja —: „A művészetnek kifogyhatatlan szeretetre van szüksége. A szeretet az a virágzó közeg, amelyben a művészet élni tudja valódi önmagát, az a boldog táptalaj, amelybe gyötrelmesen, titokzatosan és magányosan építkező léte belefúrja szétburjánzó hajszálcsöveit."

GREZSA FERENC

SZÍNHÁZ

AZ ÓRIÁSCSECSEMŐ ÚJJÁSZÜLETÉSE

AVAGY: AVANTGARD-E A MAI DIÁKSZÍNPAD?

„Az egyetemisták az újszerűség látható örömével játszották el nekünk a létezés egyik lehetséges — a vásári-kikiáltós — megnyilvánulását, a magyar abszurd dráma egy fejezetének lehetőségeként, amely minden bizonnyal meghatározott szükségletet elégít ki." A Neue Zürcher Zeitung írta ezt 1970. augusztus 11-én az elmúlt év egyik legérdekesebb színházi eseményéről, az *Óriáscsecsemő* ősbemutatójáról. Annak a drámának az újjászületéséről, amelyet 45 éve, 1926-ban, emigrációban írt, s ma is legjobb darabjának tart Déry Tibor. A messziről jött szemlélő tehát úgy véli, hogy meghatározott szükségletet elégít ki ez a — lényegében véve — előzmény és folytatás nélküli expresszionisztikus színház, amelyet a szegedi egyetem amatőr színjátszói emeltek — egy másik kritika szavaival élve — profi színvonalra. Nem is téved sokat.

A szegedi egyetemi színpad idén márciusban sajátos jubileumot ünnepel: huszonötödször adják már elő az *Óriáscsecsemő*-t, mindvégig zsúfolt nézőtér előtt. Játszották Szegeden, Veszprémben, Budapesten, Pécsett. S ez is bizonyíthatja, hogy ez a Déry-dráma, ez az előadás „meghatározott szükségletet elégít ki". S lehetne folytatni a sort olyan dicséretekkel, amelyek szerint a szegediek egy régi színháztörténeti adósságot törlesztettek, hogy a harsány kamaszosság, plakátszerű elnagyoltság, az expresszionista—dadaista szertelenség teremtette környezetben tudott így újjáéledni az *Óriáscsecsemő*...

A szegedi egyetemi színpad történetét ismerőknek nem újság, de talán csak mélyen szunnyadó felismerés, hogy Paál István — egyébként állandóan változásban levő — társulata az utóbbi öt évben — tulajdonképpen az igazi együttes megteremtése óta — nem tett egyebet, mint hogy makacsul kereste a lehetőségeket az idézett szükséglet kielégítéséhez. Tetszetős fordulattal netán: nem születhetett volna meg 1970-ben az Óriáscsecsemő, ha 1965-ben nem halódik a király. Talán csak az a különbség, hogy a Ionesco-darab öt évvel ezelőtti bemutatóján az egyetemisták hivatásos színházhoz hasonló előadást akartak produkálni — a cél és eredmény közötti különbség tehát eleve nagyobb volt, mint most —, öt év múlva pedig valódi diákszínházat akartak csinálni, s ez meghozta a sikert. Megkockáztatnám azt a feltevést, hogy az együttes akkori és mostani vezetőjének, Paál Istvánnak rendezői elképzelései lényegüket tekintve nem változtak annyit, mint a diákszínjátszásról alkotott véleménye. Elég idézni egy 1966-ban megjelent interjúját, amelyben kifejtette: „To-

vábbi terveink közt alapvető az a törekvés, hogy folyamatosan játszó »színházzá« fejlődjünk, mely egy hónapban négy-öt előadást tart, akárcsak pesti testvéregyetemünk színjátszói."

Azóta tart tehát az útkeresés. Érdemes felidézni néhány állomást — annál is inkább, mert folyóiratunknak nem állt módjában foglalkozni rendszeresen az egyetemi színpad bemutatóival. A kezdet tehát 1965. december: Ionesco *A király halódik.* Akkor két hónap alatt három bemutatót produkáltak: a másik kettő Hubay *Szfinx*-je és Albee *Állatkerti történet*-e volt, majd Dürrenmatt *Defekt* című hangjátékát vitték színpadra. Valóságos diadalút volt az az év: aranyérmet nyertek, méghozzá kiemelt aranyérmet Mrožek *Piotr Ohey mártíromsága* című abszurd vígjátékával az egyetemi és főiskolai színjátszók országos seregszemléjén, Szegeden. Ez volt az az előadás — a rádióban is elhangzott —, amely azzal magaslott ki a többi közül, hogy megtetézve a mrožeki humort saját játékos ötleteivel — valódi diákszínpadi atmoszférát teremtett. Talán ezt lehetne a második lépcsőfoknak tekinteni a Déry-előadáshoz vezető úton.

Tovább: egy példa a rosszul értelmezett rendezői bátorságra — Csemer Géza rendezésében Aristophanes *Felhők*-je; sikeres egyfelvonásosok: Tennesse Williamstól a *Beszélj, mint az eső, hadd hallgassalak* és az *Ez a ház bontásra vár.* Rendszeresen játszó színpaddá vált a diáktársulat. Felismerték azt, hogy olyan darabokat is eljátszhatnak — nem kell rá engedély a szerzőtől —, amelyekre a hivatásos színház nem vállalkozhat, s valamit már abból is, hogy miként lehet a magyar igényeknek megfelelő abszurd színjátszást csinálni. De — hiába akartak eltávolodni az iskolai színjátszásnak attól a megkötő örökétől, hogy a tananyagot illusztráló műveket adjon elő — mégis fogva maradtak bizonyos értelemben egy láthatatlan tananyag által: szinte gyerekes mohósággal igyekeztek mindent megismertetni nézőikkel, ami nálunk új.

Az *Óriáscsecsemő*-höz vezető úton még két lényeges alkotás születésének volt színhelye az Auditorium Maximum, az egyetemi színpad otthona. Már valamiféle újabb koncepció jegyében valóban vásári komédiaként mutatták be Illyés Gyula *Tűvétevők*-jét, amellyel Nancyba, az egyetemista színjátszók világfesztiváljára akartak eljutni. A színrevitel sikerült, a fesztiválra kijutni — nem. A másik: a lengyel abszurd dráma másik nagysága, Rozewicz vette át Mrožek szerepét, bemutatták *Kartoték* című drámáját. Addigra, 1968-ra a hivatalos magyar drámairodalom is bizonyította, hogy él és létezik az abszurd magyar dráma is. De a szegedi egyetemi színpad Mrožek-, Illyés-, Rozewicz-sorozata mintha azt is igazolta volna, hogy van kelet-, ha úgy tetszik, közép-európai abszurd dráma, és egy lehetséges vagy csak éppen diákszínpadon lehetséges megvalósítása. Csak éppen az ős hiányzott hozzá, s nem véletlen, hogy ezt Déry Tibor *Óriáscsecsemő*-jében találták meg. Ha úgy tetszik: Ionesco az érdeklődési kört, Illyés Gyula atmoszférát, Mrožek az ötletet, Rozewicz magát az életet adta ahhoz a Déry-előadáshoz, amelyet sokan emlegetnek úgy, mint színháztörténeti tettet.

Nemcsak az a tény, hogy az író hozzájárult a Paál Istvánék javasolta változásokhoz, hanem Déry drámáinak sorozata is bizonyítja, hogy a vásári komédiákra emlékeztető megjelenítés nem áll távol a mű, alkotója lényegétől. Hiszen az 1945-ben írt *Tanúk*-ban a hetedik kép első jelenetének körtánca — nem is szólva magának, a Kikiáltó-Házfelügyelőnek a személyéről — valósággal igényli az ilyenfajta megjelenítést. A Házfelügyelő, Pénzügyi Főtanácsos, Méltóságos Asszony, Tanár, Hivatalnoknő, Szakácsnő, Nevelőnő, Bankszolga — ugyanolyan bábuk, mint az Óriáscsecsemő számozott alakoskodói. A történelem rángatja őket ujjain. S legyen elég emlékeztetni a televízióban is bemutatott *A talpsimogató* című egyfelvonásosra, amely a diákcsíny műfaji megjelölést viseli. Ezt vagy két éve az ötvenes évek kultúrelőadásait megjelenítő színpadon láthattuk a televízióban is.

Az *Óriáscsecsemő*-t ahány kritikus, annyiféle stílusirányzat termékeként emlegeti. Dadaistának csakúgy, mint expresszionistának, szürrealistának csakúgy, mint megkerülve ezt a fogas kérdést, avantgardnak. S talán ez az utóbbi a legjobb meg-

jelölés. Cselekménye éppoly kevés és éppoly sok, mint amennyi egy korunkbeli drámához kell: ember születik, s míg tiszta, gyermeki marad, minden engedelmeskedik neki, csodákra képes. De már születése pillanatában áruvá változik, divatos kifejezéssel: egy még nem is sejtett manipuláció tárgyává lesz, s ez határozza meg sorsát. Helyzete különböző cselekvésekbe kényszeríti bele, holott ő csupán enni szeretne, behabzsolni a világot. A rokonokként, orvosként, bábaként titkos és nem titkos rendőrként, közönségként megjelenő bábuk között végül a halál álarcában ő is bábuvá válik, aki halála előtt kétszeresen is bemocskolódik: ő is áruba bocsátja saját fiát, majd az állam láthatatlan „erkölcsi" hatalmát megtestesítő Nikodemos ajánlatát elfogadva, értelmetlenül válik egy szalmakalap-forradalom áldozatává.

Történelmileg ez a dráma a század első évtizedeire utal: a békeidőkben Nikodemos az Újszülöttből tekintélytisztelő, istenhivő, hazafias lelkületű állampolgárt kíván nevelni, majd a kapitalista konjunktúra kibontakozásakor új jelszavakat gyárt: „Az új kornak self-made manekre van szüksége. Szentimentalizmus nélkül, hidegen gondolkodó céltudatos egyedekre, akik hörgés nélkül tudnak defloreálni..." Miután kihasználta a gyerekben rejtőző tehetséget, erőt, kispolgárrá kényszeríti, megjáratja vele a háború poklát, s végül — nincs már rá szüksége, megszületett az újabb, megöli. A második Újszülött már gyorsabban áruvá válik, mint apja. Ezt a történetet folyondározza be a Déry-színpad sajátos, leginkább expresszionisztikusnak nevezhető kavargása.

A darab és maga az előadás nem teljesen azonos. Ha a külsőségeket nézzük, a darab tán avantgardabb. Vegyük csak Déry rendezői utasításait: „A hátsó kulisszák mögött egymás mellett tíz, ember nagyságú bábu, törzsükbe lesüllyeszthető fejjel. Hirtelen kivilágosodik, a középső bábu sebesen dobol, süllyesztőből asztal emelkedik ki, székekkel, ugyanakkor egy oldalsó vásznon vetítés: előbb a szivárvány hét színe szalag alakban, majd az ábécé betűi, a darab címe, szerző neve, arcképe, újra az ábécé betűi. Csend. Ha a bábuk beszélgetnek, fejük kiemelkedik a törzsből, visszaesik, ha elhallgatnak. Bábuk nevét reflektorfény vetíti a törzsre." Mi marad ebből az egyetemi színpadon? A bábuk. S elejétől végig az egyetlen díszlet a bábuk félkaréjának közepén: az a mutatványosbódé, amely Dérynél csak a II. felvonásban jelenik meg. Nincs vetítés (hangszóró helyettesíti), sem hátrafelé mozgó szalag, sem süllyesztő. Csak mint a panoptikumban, végig a bábuk, az őket megjelenítő színészek nem állnak mozdulatlanul mögöttük, kijönnek a színre is, nemcsak szavukkal, létükkel is beleavatkoznak a játékba.

A lényegi azonosság azonban megvan valahol mélyen. Déry vetítője ugyanis legtöbbször arra emlékeztet, hogy a bábuk — a közönség. Paál István színpadára a közönségből jönnek el a bábuk megjelenítői, jelezvén ezzel hovatartozásukat. Az olvasott darabban csak ennyi van: egy kétfejű oroszlán átmegy a színen. A diákszínpadon ugyanez az álarcos felvonulásokra emlékeztető emberi kezeken, lábakon sétáló maskaraként jelenik meg. Az újszülöttek nem emberfölötti nagyságú csecsemők, hanem — a többi szereplőtől eltérően — sminkes és elnagyolt bohóc-arc-vonások nélküli fiatalemberek. S már ezekből is meg lehet állapítani — az írott és elhangzó szöveget összehasonlítva még inkább —, hogy amíg annak idején Paál István rendező a ionescoi király-emberiség azonosságból Berenger-ember azonosságot szűrt le, most ugyanilyen gonddal restaurálta le a Déry-drámáról mindazt, ami fél évszázad alatt szükségtelenné vált, hogy ismét a lemeztelenítetten kiszolgáltatott embert állítsa a középpontba. Ha csak a végkimenetelt vesszük figyelembe, akkor a Déry-darab jóval pesszimisztikusabb, mint a ionescói, hiszen az *Óriáscsecsemő* tisztán születik, de halálára bemocskolódik, míg — Paál István idézett rendezésére gondolok — Berenger királyt szenvedése tisztítja meg, s eszményíti. Déry humora, a rendezés fintorai azonban mégis katarzist sugallnak. Mintha Ionesco azt mondaná: Nézz körül, nincs értelme. Mintha Déry azt súgná: Nézz szembe magaddal. S ez az, ami a ma emberét megválthatja. Önmagától.

Egyszerűsödött az előadáson Déry jelképrendszere is. A Mulatók eleve úgy jelennek meg, mint Nikodemos hatalmának sötét megtestesítői. Az olvashatatlanságig

kavargós drámából olyan mű lesz a színpadon, amely — a rendező öt év óta következetesen építi a csúcsjelenetekre előadásait — a leggroteszkebb csúcsoktól a líraiakig ível. Nagy erénye — kritikák sora hangsúlyozta már —, hogy a sokféleséget egységbe olvasztja: a 20-as évek avantgardjának ötleteit a mai diákéval púpozza meg, a darab történelmiségét az ősiséget sugalló effektusokkal oldja fel. A címszereplő és a Szűz találkozásából így lesz a befogott katona és szeretője történetét felidéző népballada, a Mulatók táncából pantomim, az Újszülött szökdeléséből néger dobszóló stb.

Paál István rendezői érdemei nem homályosíthatják el a diákszínészeket, akik közül Dunai Tamás az Újszülött, Katona Ferenc az Apa és Notheisz János Nikodemos szerepében remekelt. A karakterszerepekben tetszett Pálfy Katalin (Szűz), Kaczúr Katalin (Stefánia), Csokonai Attila (Rendőr) és Temesi Ferenc (II. Újszülött). Igazságtalanság lenne azonban megfeledkezni arról, hogy sikerrel léptek színre a másodszereposztást játszó színészek is, valamint a Bábuk, akik még számtalan szerepben megjelennek. A dicséret tulajdonképpen az együttes egészét illeti.

Lehet, hogy az egyetemi színpad sosem léphet túl ezen a produkción? Volt már arra is példa. Egy kis párizsi pinceszínház éveken át játszotta Ionesco *Kopasz énekesnő*-jét. Semmi mást. De az is lehet, hogy a felfedezők sorsát vállalva, hosszas keresés után ismét valami olyan kőre bukkannak, amiből drágakövet lehet csiszolni, s amivel ismét megindokolhatja létét ez a diákszínpad, amely előbb-utóbb talán hozzá is jut az olyannyira áhított pinceszínházhoz. Nemcsak otthonul választott városának, hanem az egész ország kulturális életének egyik izgalmas műhelye lehet.

VERESS MIKLÓS

HÍREK

A Sajtóház Művészklubja rendezte meg január 5-én Fenákel Judit szerzői estjét. Az írónővel Kardos József beszélgetett, a művekből Molnár Piroska, Stefanik Irén és Tolnai Miklós, a Szegedi Nemzeti Színház művészei adtak elő részleteket. Az est második részében nyílt meg a klubban Zombori László festőművész kamaratárlata, amelyet Veress Miklós költő adott át a közönségnek.

*

Kecskemétre látogatott január 15-én folyóiratunk képviseletében dr. Havasi Zoltán főszerkesztő és Annus József olvasószerkesztő. Felkeresték a Forrás szerkesztőségét, és megbeszéléseket folytattak a két folyóirat közötti együttműködés lehetőségeiről.

*

Január 28-án szerkesztőségünkben láttuk vendégül a nyomda vezetőit és azokat a dolgozókat, akik lapunk előállításában tevékenyen részt vesznek. A beszélgetésen mindazok a kérdések szóba kerültek, amelyek hozzájárulhatnak a jobb és szebb folyóirat előállításához.

*

Kárász József A krétáshátú című, közelmúltban megjelent regényéről rendezett vitát az írócsoport. Bevezetőt Kristó Nagy István tartott. A vitában a csoport több tagja felszólalt.

SZERKESZTŐI ÜZENET

Nem közölhető írást küldtek: Sz. F. Vác, A. B. Szeged, A. T. Cegléd, T. J. Pécs, P. B. Budapest, Z. L. Karcag, F. S. Budapest, G. I. Hódmezővásárhely, J. Gy. Budapest, V. M. Budapest, H. P. Budapest, D. I. Martonyi, Z. A. Csökmő, Sz. F. Hódmezővásárhely, E. P. Budapest, Sz. L. Pécs, S. R. Budapest.